

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова

TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR 14-22

Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich

DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023) 23-34

Бобожонова Феруза Хаятовна

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚҲЙИ ВА ҲРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ 35-40

Halimov Tal'at

XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA) 41-45

Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich

ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI 46-54

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR 55-59

Жайнаров Обиджон Ҳамид ӯғли

XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ҲЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ҲЗГАРИШЛАР (ФАРФОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА) 60-64

Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li

NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024) 65-73

Umarov Baxtishod

SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA).. 74-79

Йўлдошев Салимжон Валиевич

ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ҲЙИНЛАРИ 80-85

Askarov Azimjon Odiljon o'g'li

O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI 86-91

Eshchanov Hurmat Matnazarovich

O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI..... 92-95

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

O'ZBEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOIIYIQTISODIY

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙОСИЙ
 ҲАВАЛАЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳаййо Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ ОШИРИШ ВА FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> “ETNOS”, “MILLAT” TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNIFALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDASINONIMIYAHODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VABINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDATARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLOGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Хасанов Зафар Бахтиyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРINI АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
МАСАЛАЛАРИ 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

<i>Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH	632-640
<i>Юлдошев Рустам Дилшод угли</i> РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ	641-645
<i>Razzakov Baxrom Abdug'afurovich</i> BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH: INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI O'RGANISHGA MISOLIDA.....	646-650
<i>Salimova Shahlo Sayfulloyevna</i> TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI	651-656
<i>Kuchkarova Arofathon</i> MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA)	657-661
<i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i> YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI	662-669
<i>Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH ISTIQBOLLARI	670-675
<i>Saidova Surayyo Yarqulovna</i> NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH TAMOYILLARI	676-686
<i>Djalolov Furqat Fattohovich</i> UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI	687-691
<i>Niyazova Minara Baxramovna</i> TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	692-697
<i>Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li</i> OLY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI	698-702
<i>Boboyeva Zarifa Jahonqulovna</i> SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI.....	703-708
<i>O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich</i> AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOYILLARI.....	709-713
<i>Muxtshamova Parvina Zahitovna</i> ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH	714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

ABOUT THE MAIN POSSIBILITIES OF USING GEOINFORMATION SYSTEMS IN ARCHEOLOGY

Alokhunov Alisher Akhmadzhonovich

PhD, Associate Professor, Department of World History Fergana State University.

Abstract. This article discusses methods and techniques for effective activities for studying objects on earth, including archaeological monuments, based on modern approaches of a geographic information system, and also provides information about the use of the wide capabilities of GIS and its shortcomings associated with the human factor.

Keywords: Geographic Information System (GIS), geospatial data, spatial analysis, monument location, predictive modeling, cultural resources, archaeological heritage conservation, landscape archaeology, GIS applications, field applications, data visualization.

ARXEOLGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA

Aloxunov Alisher Ahmadjonovich

Farg'ona davlat universiteti Jahon tarixi kafedrası dotsenti, PhD.

Annotatsiya. Mazkur maqolada geografik axborot tizimining zamonaviy yondashuvlar asosida yer yuzidagi obektlar, jumladan, arxeologik yodgorliklarni o'rganishda samarali faoliyat olib borish usul va metodlari, shuningdek, GATning bugungi kundagi keng imkoniyatlari hamda inson omili tarafidan yuzaga keluvchi kamchilik tomonlari to'g'risidagi fikr-muloazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: geografik axborot tizimi (GAT), geofazoviy ma'lumotlar, fazoviy tahlil, yodgorlik joylashuvi, bashoratli modellashtirish, madaniy resurslar, arxeologik merosni muhofaza qilish, landshaft arxeologiyasi, GAT dasturlari, dala ilovalari, ma'lumotlarni vizuallashtirish.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N20>

Kirish. Arxeologiyaning maqsadi moddiy merosni imkon qadar to'liq tiklash, qadimiy topilmalar va qimmatbaho artefaktlarga zarar yetkazmasdan ko'proq ma'lumot olishdan iborat. Kompleks arxeologik tadqiqotlarga gumanitar, ijtimoiy, tabiiy, texnik va geografik fanlar ma'lumotlari kiritilgan. Zamonaviy jahon arxeologiyasining umumiy rivojlanish tendensiyalariga bog'liq tarzda bugungi kunda arxeologiyada geoaxborot texnologiyalari asosida olib borilayotgan tadqiqotlar soni sezilarli darajada oshdi.

XX asrning 90-yillaridan boshlab arxeologiyada "geoaxborot" deb nomlangan ilmiy yo'nalish shakllana boshladi. Geografik axborot tizimi (GIS) – raqamli ko'rinishga o'tkazilgan juda katta ma'lumotlar bazasi bo'lib, GIS texnologiyalari hayotimizning deyarli barcha sohalariga ta'sir ko'rsatayotgan butun bir tarmoqqa aylandi.

Geografik axborot tizimi (GAT) geofazoviy ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, tahlil qilish, modellashtirish, boshqarish va tasvirlashga mo'ljallangan kompyuter tizimi bo'lib, unda mazkur ma'lumotlarni voqea, hodisa, faoliyat yoki undagi tafsilotlar bilan birga ularning qayerda mavjud ekanligini tasvirlar, jadvallar orqali aks ettirish mumkin[2:3]. Tizimdan foydalanish jarayonida geoaxborotni raqam tarziga aylantirib, saqlab, idora qilsak, ma'lumotlar yangi raqamli qiyofaga ega bo'ladi. Ular boshqa axborot turlari kabi zamonaviy texnologiyalar yordamida qayta ishlanadi va tahlil qilinadi[4:8].

Demak, geografik axborot tizimi yer yuzidagi obyektlar, jumladan, binolar, shaharlar, yo'llar, daryolar, davlatlarni kompyuter orqali tasvirlashga yordam beradi. Hozirda bu tizimni insoniyat faoliyati va dunyoda bo'layotgan o'zgarishlar, voqea-hodisalarni tasvirlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarni aniqlash va ularni tushunish uchun qo'llab kelmoqdalar. Xaritalar orqali tasvirlab berilgan tahliliy muammolar insonga har xil sonlar, diagrammalardan ko'ra vizual ravishda samaraliroq tushunishga yordam bermoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. GAT texnologiyasining jadal sur'atlar bilan rivojlanishiga AQSH, Kanada, Fransiya, Angliya hamda Shvetsiya davlatlarida geografiya sohasida o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar katta ta'sir o'tkazgan. Xususan, Kanadada geografik axborot tizimi XX asrning 60-yillarida ishlab chiqilgan va hozirgi kunda ham jadal sur'atlar bilan taraqqiy etmoqda. Kanada geografik axborot tizimi asoschisi Rodjer Tomlinson hisoblanadi. U tomonidan GAT sohasidagi ko'plab konseptual va texnikaviy yechimlar ishlab chiqilgan hamda amalga oshirilgan. Agar tarixga murojaat etsak, turli ma'lumotlarni xaritalarda aks ettirish g'oyasi kompyuterlar ixtiro qilingunga qadar vujudga kelgan. Masalan, 1781-yilda fransiyalik xaritashunos Lui-Aleksandr Bertye (Louis-Alexandre Berthier) Yorktaun (Yorktown) ostonasidagi jangda qo'shinning harakatlanishi yo'nalishini asosiy xaritada shaffof qatlamlar asosida aks ettirishga uringan. 1854-yilda vrach Djon Snou tomonidan London markazida xolera tarqalishi yo'nalishini xaritada aks ettirish orqali infeksiya o'chog'ini aniqlashga harakat qilgan[1:26-27].

Geografik axborot tizimlari 1980-yillardan beri arxeologiyada keng qo'llanila boshlandi va ular fazoviy ma'lumotlar bilan ishlaydigan har qanday arxeologik tadqiqotlarning muhim elementi hisoblandi[6:111]. GATdan arxeologik maqsadda foydalanish birinchi marta Shimoliy Amerikada yodgorlik joylashuvini bashoratli modellashtirish asosida madaniy resurslarni boshqarish talablari doirasida ishlab chiqilgan[5].

1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlarida Rossiya arxeologlari ham o'z tadqiqotlarida GATdan foydalanganlar. 1995-yilda Rossiyada GAT assotsiatsiyasi tashkil etildi[13:9]. Shu o'rinda o'z ilmiy faoliyatining katta qismini arxeologik obyektlarda GATdan foydalanish usullarini o'rganishga bag'ishlagan arxeolog olim Gennadiy Yevgeniyevich Afanasevning ulkan hissasini alohida qayd etish kerak. Unga ko'ra, arxeologiyada GAT texnologiyalarini qo'llashning uchta asosiy yo'nalishi paydo bo'lgan.

Birinchi yo'nalish arxeologik merosni muhofaza qilish bilan bog'liq bo'lib, u tarixiy va madaniy yodgorliklarni himoya qilish vazifasi bo'lgan davlat yoki shahar xizmatlari tomonidan qo'llaniladi. Bunday hollarda GAT texnologiyalari arxeologik yodgorliklarning joylashuvi, arxeologik qazishmalar, qidiruvlar va keyinchalik ular bo'yicha olib borilgan natijalar to'g'risidagi ma'lumotlarni yozib olishni ta'minlovchi yirik arxeologik ma'lumotlar bazalari bilan ishlash imkonini beradi. Shu bilan birga, so'rov bo'yicha ma'lumotni tezkorlik bilan olish, ularni saralash va yodgorliklarni aniq lokalizatsiya qilgan holda arxeologik xaritalar

ko'rinishida taqdim etish imkoniyati paydo bo'ladi, bu ayniqsa buzilib ketgan arxeologik yodgorliklarning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarning loyiha-smeta hujjatlarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Arxeologiyada GAT texnologiyalarini qo'llashning ikkinchi yo'nalishi – arxeologik obyektlarni modellashtirish orqali yodgorlik bo'yicha tarixiy ma'lumotlarni olish uchun GAT tahlil usullaridan foydalanish. Bu, birinchi navbatda, yodgorliklarni tasniflash jarayonini yoki mintaqaviy fazoviy arxeologik tahlilni amalga oshirish uchun GAT algoritmlaridan foydalanishga taalluqlidir.

Uchinchi yo'nalish landshaft arxeologiyasi doirasidagi ko'p tarmoqli tadqiqotlar bilan bog'liq. Landschaft arxeologiyasi zamonaviy fanning faol rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri bo'lib, undan ko'zlangan maqsad inson va uning atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sirining turli jihatlarini har tomonlama o'rganishdir[10]. Landschaft arxeologiyasining ishlash prinsipi ko'rib chiqilayotgan masalalarni o'rganishda fanlararo yondashuvni qo'llashga asoslanadi[14:230].

Yevropa arxeologiyasida GATdan kompleks foydalanish 1990-yillarning boshida, asosan, madaniy resurslarni boshqarish (CRM) bilan bog'liq holda boshlangan. Portativ kompyuterlar va zamonaviy topografik qurilmalar (taxeometr, GNSS qabul qiluvchilar, lazerli skaner) tufayli GAT (GIS) ilovalari rivojlanmoqda. GATni, vazifalariga ko'ra, quyidagilarga bo'lish mumkin:

1. Instrumental GIS (instrumental GIS) – kartografik ma'lumotlar bazasini, fazoviy tahlilni, murakkab so'rovlarni qayta ishlashni va qog'ozga chiqarishni ta'minlaydigan tizimlar;

2. GIS “viewer” (viewerGIS) – ilgari kiritilgan ma'lumotlarni ko'rib chiqish, yaratilgan GIS instrumental ma'lumotlar bazasiga so'rovlarni bajarish imkonini beruvchi tizimlar;

3. Axborot kartografiya tizimlari (axborot kartografiya tizimi) – kiritilgan kartografik ma'lumotlar bazasiga bir xil bo'lmagan so'rovlarning bajarilishini ta'minlaydigan “tomoshabin” tipidagi tizimlar (ikkinchisini yangilab bo'lmaydi);

4. Vektorlashtirilgan rastrli kartografik xaritalar (rastrli kartografik xaritalar vektorizatorlari):

– skanerdan fazoviy va vertikal ma'lumotlarni kiritish va undan vektor shakliga avtomatik yoki yarim avtomatik o'tkazishni ta'minlovchi tizimlar;

– kosmik modellashtirish uchun maxsus qurilma – obyektни modellashtirish masalalarini hal qilishga qaratilgan apparat va dasturiy vositalar;

– masofaviy zondlash ma'lumotlarini qayta ishlash va dekodlash vositalari – samolyotlar va sun'iy yo'ldoshlardan olingan yer yuzasining raqamli tasvirlarini qayta ishlash uchun dasturiy va texnik vositalar[12:112-113].

Yuqoridagi funksiyalarga asoslanib, GAT geoma'lumotlarni boshqarish va tarqatishning eng istiqbolli va universal tizimi hisoblanadi. Zamonaviy GAT nafaqat vektor ma'lumotlarini, balki rastr va matnli ma'lumotlarni ham tahlil qilish imkonini beradi[11:87-89].

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada umumiy qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, induksiya, zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. GAT axborotni boshqarish hamda fazoviy tahlil qilish imkoniyatlari nuqtai nazaridan baholanadi[7:40]. GATning imkoniyatlari ko'plab mamlakatlar tomonidan 1991-yilda Biznes uchun tizim (CRM – Customer Relationship Management)da bo'lib o'tgan konferensiyada e'tirof etilgan. Ulardan foydalanish ma'lumotlarning ko'lami, bir nechta

dasturiy ta'minot dasturlarini ishlab chiqish va bepul, ochiq manbalardan foydalanish imkoniyati mavjudligi tufayli keng tarqaldi. Axborotni boshqarish va yozib olish esa arxeologiya uchun ayniqsa muhimdir va GATdan foydalanish vazifani yengillashtirishga yordam beradi. So'nggi 30 yil ichida GAT arxeologiya fanining ajralmas qismiga aylanib, ularning kombinatsiyasiga mukammal uyg'unlik deb qaralmoqda. Chunki arxeologiya insoniyat o'tmishini va hududiy harakatlarini kuzatadi, albatta bu fazoviy kuzatuvlarda juda ham qulay hisoblanadi[8:33].

Bugungi kunda arxeologik obyektlarni ma'lum bir hududga bog'lash axborot texnologiyalari sohasidagi yangi yo'nalish, ya'ni geografik axborot tizimining arxeologiya sohasida keng qo'llanilishini taqozo etmoqda. GAT yordamida qadimgi tarixiy xaritalarni o'rganish, arxeologik yodgorliklar tarhini tuzish yoki ma'lum bir geografik hududlarning arxeologiyaga oid ma'lumotlar tizimini yaratish imkoniyati vujudga kelmoqda[1:27]. GAT nafaqat arxeologik topilmaning hududiy joylashuvi, balki yodgorliklar, arxeologik madaniyatlarning yoyilish hududini ham aniqlash borasidagi muammolarni bir qadar yechish imkonini beradi.

GAT dasturlari orqali tuzilgan tarixiy landshaft xaritalarida o'tmishdagi jamiyatlarni o'rganish, ularning tabiat bilan o'zaro munosabatlarini va tabiatning o'zgarishi sababli atrof-muhitga ta'siri oqibatlarini kuzatish mumkin[8:37].

Arxeologlar tadqiqotlarda odamlarning o'tmishdagi xatti-harakatlarini, ular qoldirgan izlarni, murakkab va bir-biridan farq qiladigan muammolarni GAT dasturlari orqali hal etmoqdalar. Inson faoliyati izlarini kashf etish, tahlil qilish va taqqoslash imkoniyatlarini o'rganishda turli xil GATga asoslangan usullardan (QGIS, ArcGIS, Google earth, SASPlanet, SUMAP, SUMVU, GRIO map,) foydalanilmoqda va bunday usuldagi arxeologik tadqiqotlar natijasida aniq ma'lumotlar qo'lga kiritilmoqda.

GAT yondashuvli izlanishlar qadimiy yodgorliklarni aniqlashda zamonaviy tabiiy fanlar va texnologik innovatsiyalarning yutuqlarini qo'llash bilan amalga oshiriladigan ilmiy yondashuv sanaladi. Aniqrog'i, geoarxeologik yondashuvli dala qidiruv izlanishlarida qadimiy tegralar zamonaviy texnologiyalar yordamida makon jihatdan tahlil qilinib, odatdagi arxeologik kuzatuvlar bilan qamrab olinishi qiyin bo'lgan tegralarda noma'lum qadimiy yodgorliklar aniqlanadi. Shuningdek, arxeologik obyektlarni tadqiq etishda, unga ajratilgan mablag'ni, ishchi kuchini va ayniqsa, vaqtini tejab qoladi. Undan tashqari, GAT yondashuvli izlanishlar GAT dasturlari orqali tarixiy arxeologik yodgorliklarni turizm markazlariga aylantirishga ham xizmat qiladi[8:34].

GATdan foydalanish har qanday arxeologik obyektlarni arxeologik madaniyatlarni tahlil qilishdan boshlab, madaniy qatlamda yodgorliklar va alohida topilmalarning joylashuvi xususiyatlarigacha bo'lgan barcha darajadagi izlanishlar imkonini beradi[15:674].

GAT texnikasi haqida gapiradigan bo'lsak, undan ko'p jihatdan foydalanish mumkinligini ko'rishimiz mumkin. Ular orasida xaritalash va axborotni boshqarish asosiy vazifalar sifatida namoyon bo'ladi. Analitik sohada bashoratli modellashtirish, ko'p mezonli yondashuvlar, ko'rinishni o'rganish, zichlik tahlili va fazoviy statistika tadqiqotchilar tomonidan qo'llaniladigan eng keng tarqalgan usullardir.

Arxeologlarning GATga tobora ko'proq jalb etilishi ijobiy holdir. Arxeologiyadagi GAT salohiyati keng e'tirof etilgan. Aytish mumkinki, bugungi kunda arxeologlar raqamli texnologiyalar bilan tobora ko'proq shug'ullanmoqdalar. Masalan, GAT muhimligini tan olgan

Fransiyaning profilaktik arxeologiya tadqiqot instituti (National Institute for Preventive Archaeological Research) 2011-yilda o'z xodimlari uchun GAT ta'lim dasturini boshlagan[9:217-218]. Shuningdek, hozirda arxeologlar tomonidan nashr qilinayotgan tadqiqot natijalari GATdan foydalanishga qiziqish ortib borayotganini ko'rsatadi.

GATning ulkan imkoniyatlari mavjudligiga qaramay, ma'lum kamchiliklarga ham ega. U geoaxborot tizimlarining muhiti va tuzilishini o'rganish zaruratini taqozo etadi, shuningdek, kompyuter tizimini, ma'lumotlarni saqlash va dasturlash asoslarini tushunmasdan va bilmadan ushbu tizimlar hamda texnologiyalardan o'rinli foydalanib bo'lmaydi[4:6]. Birinchidan, ulardan foydalana olish uchun inson ushbu texnologiyalar bo'yicha bilimga ega bo'lishi kerak. Bundan tashqari, ushbu vositalar va protseduralarning mohiyatini to'liq tushunmasdan GATdan foydalanish qiyinchiliklar yaratadi[3:116]. Tadqiqotchi GATdan unumli foydalanishi uchun geografiya, matematika yoki kompyuter muhandisligi kabi turli fanlar bo'yicha bilimga ega bo'lish kerak. Shuningdek, u o'zining analitik va sharhlovchi sohalari uchun adekvat fazoviy fikrlash tizimini ham talab qiladi. Ushbu elementlarning barchasi arxeologiyada GATdan foydalanishni qiyinlashtiradi va ular ushbu vositalar hamda protseduralardan arxeologik maqsadlarda foydalanishga urinishda muammo tug'dirishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Mamlakatimizda GATning arxeologiyadagi nazariy rivojlanishi yoki ta'siriga qaratilgan refleksiv tadqiqotlar yoki nashrlar soni yetarlicha emas.

Arxeologlar nafaqat dasturiy vositadan qanday foydalanishni o'rganishlari, balki undan kelib chiqadigan natijalar va muammolarni ham tushunishlari kerak. Arxeologik va geografik nazariyani GAT ta'lim dasturlariga integratsiyalash bu muammoni hal qilishi va kelajakda GATni arxeologiyada qo'llash imkoniyatlarini oshirishi mumkin.

Shunday qilib, arxeologik tadqiqotlarda GATdan foydalanish tajribasini tahlil qilish ushbu yo'nalishdagi fanning rivojlanish istiqbollari haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Bu texnologiyalardan foydalanish arxeologga keng imkoniyatlar ochib beradi. Ular orasida xaritalar yaratish, belgilangan algoritmlar asosida arxeologik joylarni aniqlash, tarixiy vaziyatlarni modellashtirish (loyihalash) va boshqalar mavjud. Shuni ta'kidlash joizki, arxeologik tadqiqotlarda GATdan foydalanish imkoniyatlari cheklanmagan va GATdan nostandart arxeologik muammolarni hal qilishda ham foydalanish mumkin.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Annayev J.T. Arxeologiyada masofadan tadqiq etish usullari. Значение цифровых технологий в изучении истории Узбекистана, 1(01). – В. 24–29. <https://doi.org/10.47689/v1i01.13307>
2. Boltayev T.X., Raxmonov Q., Akbarov O.M. Geoaxborot tizimining ilmiy asoslari. – Toshkent, 2015. – 274 b.
3. Brouwer Burg. It must be right, GIS told me so! Questioning the infallibility of GIS as a methodological tool. Journal of Archaeological Science. Vol. 84, 2017. – P. 115–120. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jas.2017.05.010>
4. Gulyamova L.X. Geoaxborot tizimlari va texnologiyalari. – T.: Universitet, 2018. – 188 b.
5. <https://archaeologydataservice.ac.uk/help-guidance/guides-to-good-practice/data-analysis-and-visualisation/gis/introduction-to-the-gis-guide/applications-of-gis-in-archaeology/>

6. Llobera, M. Arqueología del paisaje en el siglo XXI: reflexiones sobre el uso de los SIG y modelos matemáticos. In Grau-Mira, I (ed.), La aplicación de los SIG en la arqueología del paisaje, 1st edition, 2006. – P. 109–124.
7. Menéndez-Marsh et al. Geographic Information Systems in Archaeology: A Systematic Review. Journal of Computer Applications in Archaeology, 6(1). 18 May 2023. – P. 40–50. DOI: <https://doi.org/10.5334/jcaa.104>.
8. Muminov O.O. Zamonaviy arxeologik tadqiqodlarni olib borishda GAT dasturlarining qo'llanilishi. O'tmishga nazar, №12. 2021. – B. 32-38.
9. Rodier X., Ciezar P and Moureau A. Using GIS in French Rescue Archaeology. The choice of Inrap: a tool for research at the scale of excavation. In Contreras F, Farjas M and Melero F. (eds.), Proceedings of the 38th Annual Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology, CAA2010, 2010. – P. 217–220.
10. Афанасьев Г.Е. Основные направления применения ГИС и ДДЗ-технологий в археологии. <https://www.archaeolog.ru/media/periodicals/agis/AGIS-1/Afanasjev/page1.html>
11. Васильев С.А. АИС Археограф: система описания археологических памятников и ввода данных в ГИС // Информационный бюллетень ассоциации «История и компьютер». 2006. №34. – С. 87–89.
12. Журкин И.Г., Шайтура С.В. Геоинформационные системы. – Москва: Кудиц-пресс, 2009. – 272 с.
13. Коробов Д.С. Основы геоинформатики в археологии. – М.: Издательство Московского университета, 2011. – 224 с.
14. Сухорукова Е.П., Чумарина С.Э. Использование географических информационных систем в археологии.// Культура, наука, образование: проблемы и перспективы X Международная научно-практическая конференция. 2022. – С. 226-232. https://journals.eco-vector.com/kultura_nvsu2022/article/view/121056/pdf
15. Шлыков, К. Е. Modern specificity of the application of GIS methods in Russian archaeology. Молодой ученый, 2023. №20 (467). – С. 674-676.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).